

Історичні питання

УДК 94(410+73):358.4"1962"

DOI: 10.30748/nitps.2017.28.14

А.С. Поспелов

*Інститут Військово-Морських Сил Національного університету
«Одеська морська академія», Одеса*

ПЕРША КРИЗА БРИТАНСЬКИХ ЯДЕРНИХ СИЛ (СТРАТЕГІЧНОЇ АВІАЦІЇ) ТА «ПАКТ НАССАУ»

В статті розглядаються військово-технічні причини підписання англо-американської угоди в Нассау від 21 грудня 1962 р. Аналізуються бойові можливості британських бомбардувальників серії V та загальний кризовий стан британської стратегічної авіації наприкінці 1962 р. Автор доходить висновку про закономірність і цілковиту готовність Великобританії відносно різкої зміни складу національних ядерних сил напередодні підписання «пакту Нассау».

Ключові слова: стратегічні ядерні сили, V-бомбардувальники, «пакт Нассау», атомні ракетні підводні човни.

Вступ

Серед стратегічних ядерних сил (СЯС) 5 великих держав (США, СРСР, Великобританії, Франції, КНР), британські, пережили як мінімум 2 несподіваних і крутих повороти, що чисельно та якісно змінювали їх склад, характеристики і методи використання. Перший з таких поворотів був пов'язаний з підписанням 21 грудня 1962 р. відомого «пакту Нассау», котрий, не дивлячись на свою, в цілому, вивченість істориками, до сьогоднішні не дає відповідей на ряд принципово важливих, для розуміння історії «холодної війни» питань. При цьому, усталений штамп – виключно політичний аналіз даної, по суті політико-дипломатичного події – не розкриває принципових причин прийняття такого радикального і унікального в світовій історії рішення вищого керівництва Британської імперії (тоді ще імперії).

А воно дійсно виявилось унікальним, адже фактично за один день відбулася різка зміна складу і характеру бойового чергування та потенційного застосування СЯС – зі стратегічних бомбардувальників на атомні ракетні підводні човни з балістичними ракетами на борту (ПЧАРБ). Більш того, сам текст «пакту Нассау», який часто згадують дослідники, у вітчизняній історіографії ніколи не наводився повністю, не кажучи вже про його джерелознавчий і фактично-історичний аналіз. Саме тому дана стаття покликана ліквідувати наявну в українській історичній науці прогалину.

Основна частина

Британська імперія стала третьою в світі ядерною державою, здійснивши 3 жовтня 1952 р. [1,

С. 313] своє перше атомне випробування на острові Монте Белло, поблизу Австралії. Однак на відміну від Сполучених Штатів Америки і Радянського Союзу, шлях до набуття статусу ядерної держави в Сполученому Королівстві виявився трохи іншим, оскільки програма розробки власне атомної бомби була прийнята багато пізніше початку реального здійснення програми створення стратегічних засобів її доставки [2].

Так, ще в березні 1946 р. почалася розробка середніх стратегічних бомбардувальників серії V, згідно специфікації В.35 / 46 (спочатку В.14 / 46), концепція якої багато в чому випередила свій час. Закладені в зазначену специфікацію параметри для 1946 р. по більшості параметрів були вкрай амбітними, а багатьом фахівцям і політикам представлялися навіть дивними. Адже головною метою британських «бомберів» повинні були стати міста Радянського Союзу, і в першу чергу Москва, ураження якої мало здійснюватися з ймовірністю близькою до 1 (тобто до 100%), звичайними авіаційними боеприпасами! На таке не розраховували навіть США, готуючи в 1946–1948 рр. перші плани ведення ядерної війни проти СРСР [3, С. 64.].

Справа в тому, що до кінця Другої світової війни Великобританія мала другу за потужністю в світі стратегічну авіацію, головним козирем якої була не стільки чисельність авіаційного парку та його тактико-технічні характеристики, скільки рівень підготовки льотних екіпажів і величезний, нехай багато в чому не зовсім вдалий бойовий досвід [4, С. 12]. Однак навіть технічне відставання від стратегічної авіації США британських авіаційних стратегів зовсім не лякало. Адже вироблена стратегія масових (килимо-

вих) нічних бомбардувань за принципом «щоб розбомбити щось, треба вибомбити все» [5, С. 73, 75] і тактика «спеціальних стратегічних операцій», котрі здійснювала знаменита 617-а ескадрилья [4, С. 164–263], в нових післявоєнних умовах лише обнадіювала, враховуючи в принципі слабкість радянської системи протиповітряної оборони. Про це свідчить хоча б проект плану операції «Немислиме» – війни проти СРСР, підготовленої Об'єднаним Королівським штабом в червні 1945 р. за завданням прем'єр-міністра У. Черчилля [6]. Більше того, в рамках чинного лендлізу, Британія цілком розраховувала отримати, а в майбутньому і реально отримала американські бомбардувальники В-29 «Super Fortress» – ті самі, які

перетворили в радіоактивні руїни Хіросіму й Нагасакі. Та й власні конструктори не сиділи, склавши руки – стратегічний бомбардувальник Avro «Lincoln» – потенційний носій атомної бомби, що з'явився у 1945 р., мало в чому поступався американській «суперфортеці» [7, С. 8-9].

Однак британські військові замахнулися на флот середніх стратегічних бомбардувальників з видатними навіть для 1970-х років характеристиками, обладнанням і ідеологією (наприклад, повна відмова від оборонного стрілецько-гарматного озброєння на користь засобів радіоелектронної протидії). І це в умовах, коли реактивна авіація лише «вставала на крило»!

Таблиця 1

Тактико-технічні характеристики британських стратегічних бомбардувальників і їх проектів на середину 1946 р.
[8, С. 92-93,108-109; 9, С. 26-28]

Характеристики	Boing B-29B «Super Fortress» (модифікація –B-50A)	Avro «Lincoln» Мк. 1	Специфікація В.35/46 (В.14/46). на бомбардувальники типу V
Екіпаж, чоловік	10–12	7	5
Максимальна швидкість польоту, км/г	590 (645)	505	925 (900)
Практична висота (стеія) польоту, м	9695-10200	9296-9300	15420 (13716)
Максимальна дальність польоту, км	6598 (9000)	6437	8047 (5633-6200)
Бойовий радіус дії, км	3770	2414	4023
Вага бойового навантаження, кг	9072	9980	4536
Оборонне стрілецько-гарматне озброєння	6x2 – 12,7-мм	6x2 – 12,7-мм	відсутнє

У чому ж причина такого рішення. Як стверджують західні дослідники – в дальності польоту, по якій «Лінкольн» майже в півтора рази поступався «Суперфортеці». А це означало вихід до Москви лише з одного – західного напрямку і як наслідок, вкрай обмежений час перебування над ціллю. Розуміючи, що столиця СРСР прикрита більш ніж надійно, а також маючи вкрай уривчасту, але цілком лякаючу інформацію про створення «ракетного щита» під Москвою (майбутня система С-25 «Беркут»), британці

абсолютно розумно вирішили діяти на випередження. У період з 1951 по 1956 рр. пройшли випробування і були прийняті на озброєння Королівських ВПС три типи бомбардувальників серії V – Vickers «Valiant», Handley Page «Victor» і Avro «Vulcan» (ще три типи: Armstrong Whitworth A.W.56, De Havilland DH-111 та Short SA.4 «Sperpin», залишилися або в прототипах, або в кресленнях). Вони навіть своїми аеродинамічними схемами вразили військових фахівців всього світу.

Таблиця 2

Тактико-технічні характеристики британських середніх стратегічних бомбардувальників серії V у порівнянні зі своїми американськими і радянськими «однокласниками»
[10, С. 39-43, 78-81, 104-108, 112-116, 134-137; 11, С. 5-93, 122-156]

Характеристики	Vickers «Valiant» В.Мк.1	Handley Page «Victor» В.Мк.1	Avro «Vulcan» В.Мк.2	Boing B-47E «Stratojet» (США)	Ту-16 (СССР)
Перший політ	18.05.1951	24.12.1952	30.08.1952	17.12.1947	27.04.1952
Екіпаж, чол	3-5	5	5	3	6
Вага порожнього, кг	34420			66630	37200
Максимальна стартова вага, кг	79380	91000	105000	99893	77150

Закінчення табл. 2

Максимальна вага бойового навантаження, кг	9000	15890	10000	9070	9000
Максимальна швидкість польоту, км/г	912	925-1038	1130	977	1050
Крейсерська швидкість польоту, км/г	796		1006	802	992
Максимальна швидкість підйомності, м/с	23			12.34	19
Практична висота (стеля) польоту, м	16460	15500	17000	10900	12800
Можливість подолання протиповітряної оборони на малих висотах	Була, втім на практиці виявилася проблемою. Модифікація В.Мк. 2 спеціально створена була для цього, втім на озброєння не приймалася	Була	Була	Відсутня	Відсутня
Можливість подолання швидкості звуку при пікіруванні	Відсутня	Була	Теоретично була, втім на практиці ніколи не застосовувалась	Відсутня	Відсутня
Можливість виконувати фігури вищого пілотажу, на кшталт напівпетлі	Відсутня	Була	Була	Відсутня	Відсутня
Максимальна дальність польоту, км	7240	10000	7400-7640	7540	5760
Потрібна довжина злітно-посадкової смуги, м	1676	1488	1830	2865	1885
Озброєння оборонне	Комплекс РЕБ	Комплекс РЕБ	Комплекс РЕБ	1x2 – 20-мм	6x2 та 1x1 – 23-мм

Англо-франко-ізраїльська агресія проти Єгипту (Суецька криза) 1956 року і політична поразка Лондона й Парижа на тлі їх безумовного військового успіху стали суттєвим поштовхом до перетворення британської стратегічної авіації на головну і, по суті, єдину силу ядерних ударів по СРСР. А радянський ракетний ультиматум від 3 листопада 1956 р., що був висунутий по спеціальних каналах офіційному Лондону, визначив і систему оперативного використання британських середніх бомбардувальників, що не мала аналогів у світовій історії – постійне бойове чергування на основних

і запасних аеродромах мінімум ланками по 4 машини з 2-4 хвилинною готовністю до зльоту [9, С. 28-29].

До кінця 1962 р. (а фактично в період Карибської кризи жовтня того ж року), британські стратегічні сили досягли піку своєї чисельності і боєздатності [9, С. 28]. До цього моменту, бомбардувальники «Valiant» з 49-ї ескадрильї вже встигли взяти участь в серії практичних ядерних випробувань в зоні Тихого океану, які наочно довели реальні бойові можливості середніх бомбардувальників серії V в гіпотетичній ядерній війні з СРСР.

Таблиця 3

Участь бомбардувальників серії V в британських ядерних випробуваннях [12]

Дата ядерного випробування	Назва серії випробування / операції	Місце ядерного випробування	Міцність ядерного вибуху (його тип)	Літак-носії (бортовий номер) / (пілот)
11.10. 1956	Buffalo / Kite, Round 3	Маралінга, Австралія	3 Кт (атомний)	«Valiant» В.Мк.1 (WZ366)
15.05. 1957	Grapple 1 / Short Granite	Острів Різдва	200-300 Кт (термо-ядерний)	«Valiant» В.Мк.1 (XD818) (Wing Commander K. Hubbard).

Закінчення табл. 3

31.05. 1957	Grapple 2 / Orange Herald	Острів Малден	720 Кт (термоядерний)	«Valiant» В.Мк. 1 (XD824) (Squadron Leader Barney Millett).
19.06. 1957	Grapple 3 / Purple Granite	Острів Малден	150 (термоядерний)	«Valiant» В.Мк. 1
8.11. 1957	Grapple X / Round C	Острів Різдва	1,8 Мт (термоядерний)	«Valiant» В.Мк. 1
28.04. 1958	Grapple Y	Острів Різдва	2 Мт (термоядерний)	«Valiant» В.Мк. 1 (XD825) (Squadron Leader Bob Bates).
2.09. 1958	Grapple Z / Flag Pole 1	Острів Різдва	2,5-3 Мт (термоядерний)	«Valiant» В.Мк. 1 (XD822) (Bill Bailey)
11.09 1958	Grapple Z / Halliard 1	Острів Різдва	2,5-3 Мт (термоядерний)	«Valiant» В.Мк. 1 (XD827) (Flight Lieutenant Tiff O'Connor).

Однак саме в період Карибської кризи західні фахівці реально почали оцінювати новий сучасний засіб протиповітряної оборони – зенітні ракетні комплекси (ЗРК). І якщо знищення над Свердловськом 1 травня 1960 р. американського літака-розвідника U-2 під пілотуванням Ф.Г. Пауеррса, так само як і успіхи радянських та китайських ЗРК в КНР роком раніше мали лише політичний ефект, то загибель 14 жовтня 1962 р. над Кубою U-2 майора Андерсена і винищувача F-104 «Starfighter» (ім'я

пілота автору невідомо), справили суттєвий (вражаючий) вплив вже на уми військових теоретиків, в тому числі і на Туманному Альбіоні.

Аналіз ймовірності прориву V-бомбардувальників до типової цілі, прикритої лише ЗРК (без урахування потужної винищувальної авіації ППО і численної на той час зенітної артилерії), не кажучи вже про основну ціль – Москву, показав доволі невтішні результати:

Таблиця 4

Деякі параметри протистояння радянських зенітних ракетних комплексів і британських середніх стратегічних бомбардувальників типу V [13, С. 4-22; 14, С. 380-399]

Характеристики	Типова ціль типу «радянське місто – військовий об'єкт»	Основна ціль – Москва
Дальність виявлення повітряної цілі радянськими РЛС: – Комплекс С-25 (1) – Комплекс С-75 (2)	Більше 150	Більше 500 (при передачі даних з РЛС в прикордонних округах – більше 2000) (1) Більше 150 (2)
Кількість поясів ЗРК в районі цілі: – Комплекс С-25 – Комплекс С-75	Нема 1-2	2 2-4
Час реакції ЗРК від моменту виявлення повітряної цілі до моменту пуску першої зенітної ракети: – Комплекс С-25 – Комплекс С-75	До 2-4-х хвилин максимум	Від 6 секунд до 15 хвилин До 2-х хвилин максимум
Максимальна дальність стрільби, км: – Комплекс С-25 – Комплекс С-75	29-56	22-35 29-56
Досяжність по висоті, км максимальна / мінімальна: – Комплекс С-25 – Комплекс С-75	27-30 / 0,1-0,5	15-35 / 1,5-5 27-30 / 0,1-0,5

Закінчення табл. 4

Вірогідність знищення цілі типу V-бомбардувальник однією зенітною керованою ракетою: – Комплекс С-25 – Комплекс С-75	0,5-0,8	0,7-0,9 0,6-1
Вірогідність ураження (знищення) цілі V-бомбардувальником	0,2-0,5	0-0,1
Вірогідність повернення на базовий аеродром V-бомбардувальника після успішної атаки цілі	0,1-0,5	0-0,1

Фактично, в умовах, що склалися, британська стратегічна авіація несподівано швидко виявилася абсолютно неефективною, акурат на піку своєї могутності! При цьому, вся її інфраструктура (10 основних і 27 запасних аеродромів) опинилися під загрозою протягом максимум 15 хвилин з моменту початку військових дій 100% ураження радянськими балістичними ракетами типу Р-5 (дальність польоту – 1200 км), Р-12 (2000 км) і Р-14 (4500 км), чисельність яких до кінця 1962 р. становила 80, 600 і 100 одиниць відповідно. Образно висловлюючись, британські бомбардувальники б по тривозі за 2–4 хвилини злетіли і можливо навіть вразили б свої цілі (хоча в реальних умовах того періоду, це було великим питанням) – але повертатися їм було б вже нікуди...

Оптимальним виходом із ситуації, що майже неочікувано предстала перед очима й умами британських стратегів, вбачалося оснащення СЯС Великобританії балістичними ракетами, причому як наземного базування, так і авіаційного. Як не дивно, але позитивні кроки в обох напрямках були здійснені ще до початку Карибської кризи. Так під контроль британських ВПС потрапило 60 розміщених на території Туманного Альбіону американських балістичних ракет середньої дальності «Тор» (Thor) (2400 км, бойова частина – 3 Мт) а частина V-бомбардувальників отримала на озброєнні авіаційні ракети власне британської розробки «Блю Стіл» (Blue Steel) (160 км, бойова частина – 1 Мт). Однак і перші, і другі в експлуатації виявилися вкрай ненадійними через недосконалість встановлених на них рідинних ракетних двигунів. Більш того, використання «Торів» могло відбуватися лише за умови схвалення американської сторони, що різко обмежувало можливості британців.

В цих умовах уряд Великобританії приймає рішення про початок розробки балістичної ракети наземного базування «Блю Страйк» (Blue Streak) з дальністю польоту в 4800 км і з термоядерною бойовою частиною мегатонного класу. Теоретично, це якісно б посилювало потенціал британських СЯС, різко підняв їх ударні можливості до числа, близького до 1. Проте, якщо б програма розробки БРСД «Blue Streak» закінчилася успіхом, цілий флот бомбарду-

вальників типу V, практично нових і цілком сучасних за конструкцією та бортовим обладнанням, опинявся б в нових умовах непотрібним. І це при наявності унікальної і надзвичайно розвиненої інфраструктури та кількох тисяч чудово підготовлених фахівців різних профілів!

На біду британців, теорія й практика успішного застосування стратегічних бомбардувальників в локальних конфліктах, їх стратегіями проаналізована тоді ще не була (хоча такий досвід британці мали набагато більший ніж американці, наприклад, застосування бомбардувальників Avro «Lincoln» в «килимових» бомбардуваннях позицій повстанців племені мау-мау в Кенії у 1954 р. та «політичне» застосування бомбардувальників Handley Page «Victor» в конфлікті з Індонезією на острові Борнео у 1960-61 рр. по принципу «флот діє одним самим фактом свого існування»), а от логіка «холодної війни» породила свого роду інерцію мислення. Згідно неї, сучасний стратегічний бомбардувальник є лише зброєю ядерного Армагедону. Крім того, саме в цей період штабістам всіх ядерних держав стало цілком зрозуміла порочність ставки лише на один тип засобів доставки ядерних боєприпасів до цілі. Ситуація потребувала дублювання носіїв різних типів для гарантованого (тобто з вірогідністю не менше 99%) нанесення ядерних ударів по стратегічних цілях потенціального супротивника. А от вони – цілі, постійно збільшувалися кількісно, а їх захист від засобів повітряного нападу стратегічного типу щороку зростав і якісно. Саме тому, і уряд Великої Британії, і командування Королівських ВПС прощатися з унікальними V-бомбардувальниками навіть не думали.

Програма створення БРСД «Blue Streak» через прийняту ідеологію комплексу (рідинний ракетний двигун на висококіплячих компонентах, технології зберігання яких ще не було, наземний старт, майже не захищений від ударних засобів супротивника, недозволено довгий час підготовки до старту – мінімум 2 години і величезне КВО – більше 2-х км при величезній ж стартовій вазі – майже 90 тон [15, Р. 557-558; 16, С. 131-132]) з самого початку виявилася провальною. До кінця Карибської кризи через неможливість вирішити низку чисто технічних проблем, перший старт ракети був віднесений аж на

1965-й рік! Все це робило програму «Blue Streak» придатною хіба що до експериментів. Саме тому, британці величезні надії поклали на її альтернативу – спільну з США програму створення авіаційної балістичної ракети «Скайболт» (Skybolt), радіусом дії в 1100 миль (1600 км). Дана програма була розпочата в 1955 р. американською фірмою «Дуглас». З літа 1960 р. у створенні ракети брали участь і англійські фахівці.

Передбачалося, що цією системою з 1964 р. буде оснащено мінімум 72 бомбардувальника типу «Vulcan», кожен з яких візьме на борт по дві такі ракети (тому і передбачалося закупити до 1972 р. мінімум 144 таких системи). Самі літаки повинні були пройти модернізацію в плані оснащення їх новітніми радіоелектронними системами і засобами дозаправки паливом в повітрі [17, С. 33-34] (що на той час британськими льотчиками вже було освоєно). А в якості літаків-заправників і одночасно резервних носіїв ракет «Скайболт» будуть виступати більш місткі «Victor» (бомбардувальники «Valiant» через виявлені втомні тріщини в крилі, що загрожували їх руйнуванням в польоті, були офіційно зняті з озброєння відразу ж по завершенню Карибської кризи і повністю списані в 1965 р.). Навіть перший погляд на подібний план говорив про різке і якісне посилення **міці** британської стратегічної авіації. Тож не дивно, що в програму «Skybolt» британці вклали 100 млн. фунтів стерлінгів – майже в два рази більше, ніж їхні заокеанські партнери.

У тому ж 1960 році в замській резиденції президента США Кемп-Девід прем'єр-міністр Великобританії Гарольд Макміллан уклав з президентом США Дуайтом Ейзенхауером угоду про програму виробництва ракет «Skybolt». США зобов'язалися сплатити повну вартість дослідних робіт і виробництво цієї ракети. Великобританія повинна була відшкодувати тільки вартість куплених нею ракет. Одночасно американська сторона почала переговори зі своїми англійськими колегами про надання американським атомним ракетним підводним човнам з балістичними ракетами на борту (ПЧАРБ) типу «Джордж Вашингтон» (George Washington) англійської бази в Холі-Лох (затока Фьорт-оф-Клайд). Англійці легко вступили в ці переговори, сподіваючись отримати за це компенсацію і покинули Кемп-Девід з упевненістю, що борг за Холі-Лох зобов'язує американців допомогти англійським СЯС аеробалістичними ракетами «Skybolt».

Однак на початку грудня 1962 року на переговорах з міністром оборони Великобританії Дж. Торнікрофтом в Лондоні міністр оборони США Р. Макнамара (автор відомого принципу по створенню й закупівлі зброї – «вартість/ефективність») заявив, що уряд США через труднощі в здійсненні проекту оголосив про відмову від подальших робіт над раке-

тою «Skybolt», що викликало справжній шок на Туманному Альбіоні. І це за рік до терміну прийняття ракети «Skybolt» на озброєння!

Цілком природно, що подібне рішення Вашингтону викликало різку антиамериканську реакцію уряду Великобританії. Були висловлені думки про те, що кабінет готовий відмовитися від низки зобов'язань перед НАТО, щоб знайти кошти для збереження «незалежних стримуючих засобів», тобто самостійних національних СЯС.

Втім, цей тиск не змінив позицій США. Р. Макнамара вказав на переговорах, що робота над «Skybolt» сильно відстала від графіку через низку технічних труднощів і п'ять випробувань поспіль, проведені в останні місяці, були невдалими. Платформа для пуску цих аеробалістичних ракет – стратегічний бомбардувальник – була вразлива на землі. Сама ракета була не дуже досконалою, а тому інші ракети, які використовуються з моря і землі, змогли б більш успішно і приблизно за ті ж гроші виконати цю місію. Крім того, ракета «Skybolt» виявилася занадто дорогою, на неї вже витрачено 500 млн. доларів, а подальші удосконалення зажадають витрати ще у 2500 млн. [18, С. 47-48].

Великобританія у відповідь заявила, що якщо США не виконують свою обіцянку щодо ракети «Skybolt», то їй доведеться відмовитися від своєї нинішньої оборонної політики і що союз між двома країнами в цьому випадку виявиться під загрозою. Було очевидно, що це питання займе центральне місце на майбутній зустрічі Макміллана і нового президента США Дж. Кеннеді. При цьому американці ще більш наполегливо проводили лінію отримання для своїх ПЧАРБ бази Холі-Лох.

У чому ж така невідповідність?

Прийнявши в кінці 1960-го року на озброєння ВМС США систему балістичних ракет підводних човнів (БРПЧ) «Polaris A-1» – головної зброї ПЧАРБ типу «George Washington» (16 ракет на кожній), американське командування отримало вкрай ефективний засіб першого удару по радянських містах (не дарма такий клас підводних човнів часто називався «вбивцями міст»). Але, в первинному варіанті, ця ракета мала дальність польоту всього в 2225 км, що змушувало американців використовувати їх лише з Середземного і Норвезького морів. А для цього потрібні відповідні бази. Якщо Іспанія надала Роту, багато в чому тоді погано обладнаний і ще гірше захищений порт, то для операцій в північних морях бухти Шотландії представлялися майже ідеальними. Більш того, США показали справді видатні темпи будівництва і введення в бойовий склад флоту новітнього класу бойових кораблів – атомних ракетних підводних човнів з балістичними ракетами на борту – найскладнішого і дорогого виду техніки в світі. До 1963 року їх було вже 12 при плані в 45, що фактич-

но в мирний час було відвертою військовою мобілізаційною програмою (цікаво, що ряд сенаторів (Генрі М. Джексон) і конгресменів взагалі наполягали на флоті в 100 одиниць (!), а остаточне рішення про чисельність ПЧАРБ було прийнято лише в 1964 р.) [19, С. 18]. При існуючій дальності польоту ракет «Polaris A-1» і A-2 (2815 км) використання їх з континентальної частини США багато в чому було позбавлено оперативної доцільності. Вибір оперативних баз в Шотландії, Іспанії, а дещо пізніше на Гуамі був цілком логічним.

Британське військово-політичне керівництво це дуже чітко розуміло і в умовах різкого загострення «холодної війни» (тільки що закінчилася Кубинська криза!) усвідомлювало правоту американців. Але як же власні СЯС? У ситуації, що виникла, вони фактично виявляються зменшеними до мінімального показника – і це в умовах, коли флот V-бомбардувальників знаходився на піку своєї чисельної та експлуатаційної досконалості, з перспективою (очікуванням) отримати аеробалістичну ракетну зброю, яка якісно і різко підсилила б їх міць!

Як наслідок, між США і Великобританією виник досить гострий конфлікт. Але одночасно з міждержавним, Британія переживала конфлікт і внутрішньовідомчий.

Справа в тому, що з середини 1950-х рр. уособленням британської військової могутності стали Королівські військово-повітряні сили з їх V-бомбардувальниками [20, С. 22]. Саме на підтримку їх витрачалися колосальні матеріальні та інтелектуальні ресурси, тоді як багатостолітній символ Британської імперії – Королівський флот піддавався постійним скороченням. Але при цьому британська кораблебудівна міць все ще відповідала світовому рівню, найяскравішим свідченням чого стало створення в 1959-1962 рр. першого британського атомного підводного човна «Дредноут» (Dreadnought S101) (правда з закупленим в США реактором) і вперше в західному світі оснащення військового флоту ракетною зброєю (корабельні ЗПК «Sea Cat» та «Sea Slug»). Зважаючи на це, британські суднобудівники і адмірالی буквально атакували канцелярію прем'єр-міністра пропозиціями по створенню свого флоту атомних підводних ракетноносців (тим паче, що до цього часу був вже розроблений власне британський корабельний реактор PWR-1, якому на підводних човнах Королівського флоту було уготоване довге життя (станом на 2017 р. 3 британські субмарини з ним здійснюють походи, а загалом цим реактором було оснащено 18 багатоцільових та 4 ракетних атомних підводних човна)).

Перші напрацювання по створенню британських атомних субмарин почалися ще на початку 1953 р. [21, С. 344-345], а в 1958 р. командування Королівського флоту уклало попередню угоду з командуванням

ВМС США про придбання американських БРПЧ «Поларіс» (Polaris), які тільки розроблялися [22, С. 191]. Американська сторона без особливих сумнівів пішла на подібну угоду з огляду на те, що в їх штабах панувала в той час ідея про оснащення збройних сил країн НАТО компактною ракетною зброєю середньої дальності під американським контролем. Саме такою і мала стати система «Polaris».

Намагаючись надати міждержавній, однак поки ще внутрішньовідомчій угоді офіційний статус і підняти свою військову (і внутрішньополітичну) могутність, в травні 1962 р. командування Королівських ВМС запропонувало своєму уряду офіційно придбати в США ракети «Polaris A-1». Передбачалося оснастити ними 5 ПЧАРБ, створених на базі багатоцільової атомної субмарини типу «Веліант» (Valiant S102), яка в той час лише будувалася. Тоді на цю пропозицію британського Адміралтейства кабінет Г. Макмілана уваги не звернув. Однак через пів року саме вона виявилась вкрай доречною.

Саме тому, коли президент США Дж. Кеннеді і прем'єр-міністр Великобританії Г. Макміллан зустрілися 19 грудня в Нассау (Багамські острови), майже єдиною темою їхніх переговорів було «питання про статус Англії як самостійної ядерної держави» з чітким розумінням, якою зброєю відтепер повинен бути забезпечений цей статус. Але і це було не головним. Сполучені Штати використовували створену ними ситуацію для того, щоб спробувати вирішити найбільш вигідним для себе чином проблему базування на території Великобританії своїх ПЧАРБ.

Англійський уряд в останні перед зустріччю дні намагався чинити тиск на США і змусити їх відмовитися від свого рішення. 16 грудня англійський посол у Вашингтоні Ормсбі-Гор, виступаючи по американському телебаченню, явно натякнув на розбіжності через ракети «Skybolt». Він заявив, що зосередження всієї ядерної могутності тільки в руках США може являти в майбутньому загрозу, оскільки європейські країни, доведені до межі атомної війни, не матимуть можливості зробити самостійні дії. Ряд членів англійського парламенту висловили своє обурення більш ясно, зажадавши в разі відмови від ракети «Skybolt», виведення американських баз з Великобританії [23, С. 81].

Наполегливий і напружений торг між Кеннеді і Макмілланом тривав протягом двох днів. На другий план було перенесено обговорення таких важливих питань, як відносини між Сходом і Заходом, індо-китайський прикордонний конфлікт (як раз в жовтні 1962 р. Народно-Визвольна армія Китаю неочікувано наступальною операцією захопила частину індійського штату Ассам – площиною в 34000 км²) та англо-американські розбіжності в Конго.

Кеннеді і Макміллан були змушені продовжити нараду на день понад передбаченого програмою гра-

фіку. Спочатку Макміллан виявляв твердість, заявляючи, що Англія має намір зберегти незалежні ядерні сили і що на Сполучених Штатах лежить «моральне зобов'язання» продовжувати роботи над ракетою «Skybolt». Американці запропонували завершити розробку ракети, якщо Великобританія візьме на себе половину витрат, а після цього замовить необхідну їй кількість ракет американським фірмам.

Цю пропозицію Макміллан прийняти не міг. Крім великих витрат на конструювання і невпевненості в тому, що буде створена дійсно ефективна зброя, замовлення її американським фірмам також обійшлося б англійцям занадто дорого – «Skybolt» вироблялася б у порівняно невеликих кількостях, так як збройні сили США не збиралися цю ракету використовувати. Кеннеді запропонував Макміллану продати Англії замість «Skybolt» ракети «Хаунд-дог» (Hound Dog), придатні для дій на короткі дистанції (1250 км), однак вони не задовольняли англійські ВВС з технічної точки зору. Після цього на переговорах було піднято питання про можливість надання Англії ракет «Polaris», які могли б бути розміщені на англійських атомних підводних човнах і оснащені англійськими боеголовками [24, С. 177].

На другий день переговорів телеграфні агентства повідомили, що Г. Макміллан зняв свою вимогу про ракету «Skybolt» і погодився прийняти БРПЧ «Polaris». Одночасно з'явилися повідомлення, що учасники переговорів обговорили в зв'язку з цим проблему ядерних сил Заходу в цілому. Рішення, до яких прийшли Кеннеді і Макміллан, мали настільки серйозне значення для Англії, що прем'єр-міністр не посмів взяти на себе відповідальність за них. Документи наради були спрямовані телеграфом в Лондон. 21 грудня відбулося екстрене засідання англійського кабінету. В результаті угода в Нассау була схвалена [25]. Лише після цього комюніке про переговори і прикладена до нього заява по системах ядерної оборони були передані представникам преси.

На основі рішень, прийнятих в Нассау, 6 квітня 1963 року було укладено угоду Великобританії і США про конкретні умови продажу «Polaris». В угоді зазначалося, що США продадуть Англії ракети

«Polaris» без ядерних боеголовок і що створені на їх основі атомні сили будуть включені в багатонаціональну або багатосторонню систему. Однак тут містилося застереження, яке передбачало можливість виведення англійських сил з-під командування НАТО в разі, якщо будуть «поставлені під загрозу вищі інтереси країни».

Наступного дня після закінчення наради в Нассау було оголошено про успішне випробування ракети «Skybolt», посилення на технічні неполадки з якої були основним аргументом США при припиненні роботи над нею і головною причиною великих і важких змін в атомній політиці Великобританії. Успішне випробування ракети «Skybolt» зміцнило підозри, що пропозиція відмовитися від неї викликана швидше політичними, ніж технічними мотивами [26, С. 39].

Прямим наслідком «пакту Нассау» стала екстрена розробка в Великобританії ПЧАРБ типу «Резолюшн» (Resolution S22, 23, 26, 27) (4 одиниці, хоча спочатку планувалося побудувати 5 субмарин) в період з 1963 по 1969 роки. По своїй архітектурі та параметрам вони виявилися вельми схожі на американські ПЧАРБ типу «Лафійет» (Lafayette) (31 одиниця, побудована в 1962–1968 рр.). Проте, вони були більш досконалі і живучі (9 відсіків замість 6, відмова від рубочного рулів на користь носових) [27, с. 45-46]. Їх будівництво, як і в США, представляло собою, по суті, мобілізаційну програму. Правда результати поспіху в реалізації цього проекту виявилися лише на рубежі 1980-1990-х рр., коли на зміну «Резолюшн» вже йшли ПЧАРБ другого покоління типу «Венгард» (Vanguard S28-31) (програма створення яких почалася у 1986 р., і субмарини цього класу на сьогодні є єдиним компонентом британських СЯС) [28, С. 71-72].

Але так чи не права була вкрай заідеологізована історіографія СРСР, кажучи пером своїх дослідників про те, що США по суті домоглися від Англії відмови від повної самостійності в атомній області? На наш погляд, таке твердження не зовсім справедливо. Швидше слід говорити про те, що завдяки «пакту Нассау» Великобританія швидко і без істотних витрат реструктуризувала і модернізувала свої СЯС:

Таблиця 5

Експлуатаційні параметри систем СЯС Великобританії

Характеристики	Бомбардувальники серії V	ПЧАРБ типу «Resolution»
Загальна чисельність екіпажів, чол.:	202 бомбардувальника по 1,5 екіпажу на кожний (по максимуму) - 1515	8 екіпажів (по 2 екіпажу на ПЧАРБ) - 1144
Приблизна чисельність обслуговуючого персоналу усіх об'єктів, чол.:	45 об'єктів – 24000 (без врахування персоналу авіабудівних та ремонтних підприємств)	5 об'єктів – 18000 (з урахуванням персоналу суднобудівних та ремонтних підприємств)
Максимальна дальність нанесення стратегічного ядерного удару, км:	До 5000	4600 (обмеження по дальності стрільби БРПЛ, обмежень по ПЧАРБ нема)
Максимальний час нанесення стратегічного ядерного удару	До 14 годин	15-30 хвилин

Закінчення табл. 5

Максимальна кількість стратегічних ядерних боеголовки (фактичне)	Від 72 до 202 (не більше 50)	192, на 1970 р. (144)
Загальна міць стратегічних ядерних боеголовки, що доставляються до цілі під час стратегічного ядерного удару (повномасштабного)	До 20 Мт.	28,8 Мт (на 1970 р.)
Точність кола вірогідного відхилення при нанесенні стратегічного ядерного удару	Від 500 м до кількох кілометрів	450-900 м
Вірогідність нанесення стратегічного ядерного удару	0,1	1

Висновки

Таким чином, «пакт Нассау» для англійської сторони аж ніяк не був поступкою Сполученим Штатам, жертвою якої виявилася британська стратегічна авіація, еволюційний розвиток якої було фактично перервано «на зльоті». Уряд Г. Макмілана не просто підписав розроблену американськими дипломатами угоду в Нассау, а реально запустив вигідний, насамперед для Туманного Альбіону, процес переозброєння і якісної модернізації своїх СЯС. Протягом 6 років реалізації програми будівництва ПЧАРБ типу «Резолюшн» (1963–1969 рр.), Великобританія отримала високоефективний і вкрай стійкий у воєнний час механізм нанесення невідворотного ядерного удару по потенційному супротивникові, на що стратегічна авіація в повній мірі не здатна навіть в сучасних умовах. Більш того, Лондон фактично подолав своє відставання від США та СРСР в сфері атомних технологій як кораблебудівного, так і збройового характеру.

Що стосується знаменитих V-бомбардувальників (типи «Вулкан» і «Віктор»), то переорієнтовані на рішення оперативних завдань, вони лише один раз реально використовувалися за прямим призна-

ченням – в період війни 1982 року з Аргентиною за Фолклендські острови. При збереженні системи технічного обслуговування і підготовки їх екіпажів, продемонстрована «Вулканами» бойова ефективність визнавалася мало задовільною навіть їх льотчиками і штурманами [30]. В умовах ядерної війни це виявилось б критичним для Королівських збройних сил, а як наслідок фатальним для Великої Британії. За 20 років до Фолкленд англійське військово-політичне керівництво це чітко усвідомлювало. А тому «пакт Нассау» поза сумнівом може вважатися одним з найбільш знакових успіхів британської зовнішньої політики періоду «холодної війни». Інша справа, що теоретична міць британських СЯС не стала фактичною, опинившись законодавчо обмеженою усього лише 400 атомними боеприпасами [29, С. 5]. Однак це диктувалося міркуваннями як економічного, так, перш за все, морально-політичного характеру. А саме це найкращим чином характеризувало тоді і характеризує нині, після більш ніж 50 років з моменту підписання «пакту Нассау» британські стратегічні ядерні сили як дійсно національні і незалежні.

Список літератури

1. Советская военная энциклопедия / Под ред. А.А. Гречко. – Т.1. – М., 1976.
2. Gosling F.G. The Manhattan Project: making the atomic bomb [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: // <https://books.google.com.ua/books?id=SKaSCzKs8ZsC&printsec>.
3. Яковлев Н. ЦРУ против СССР / Н. Яковлев. – М., 2003.
4. Брикхилл П. Убийцы кораблей. Затопить Германию / П. Брикхилл, Р. Беркер. – М., 2001.
5. Андреев И. Боевые самолёты / И. Андреев. – М., 1992, 159 с.
6. Операция "Немыслимое". Доклад Штаба объединенного планирования [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.coldwar.ru/bases/operation-unthinkable.php>.
7. Котловский А. Послевоенные ударные самолёты / А. Котловский. – Т. 1. – Архив-Пресс, 1999. – 48 с.
8. Альбом военных самолётов капиталистических стран. – М., 1953.
9. Воздушные войны XX века (1945-2000) / Под ред. К. Бишоп. – Смоленск, 2003. – 256 с.
10. Баргатинов В. Реактивные бомбардировщики мира (все самолёты с 1943 по 2008 год) / В. Баргатинов. – М., 2008. – 384 с.
11. Ильин В. Стратегические бомбардировщики и ракетноносцы зарубежных стран / В. Ильин. – М., 2002. – 384 с.
12. UK Atmospheric Nuclear Tests in Australia and at Christmas Island 1952-58 [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://www.nuclearweaponarchive.org/Uk/UKTesting.html>.
13. Ракетные комплексы ПВО страны / С. Ганин, А. Карпенко, А. Коровин, Р. Ангельский // Авиация и космонавтика. – 2002. – № 12 (специальный выпуск).
14. Василян Н.Я. Зенитные ракетные комплексы / Н.Я. Василян, А.Л. Гуринович. – Минск, 2002. – 464 с.

15. Kroulik J. *Vojenske rakety* / J. Kroulik, B. Ruzicka. – Praha, 1985.
16. Широкоград А.Б. Атомный таран XX века / А.Б. Широкоград. – М., 2005. – 71 с.
17. First VTOL Strike Aircraft // *Air Pictorial.*, May 1961 // *Foreign Military News.* – L., 1962.
18. "Polaris" Moves to the Med // *Missiles and Rockets.* June 1961 // *Foreign Military News.* – L., 1962.
19. Апальков Ю. Подводные лодки советского флота 1945-1991. – Т. IV. Зарубежные аналоги / Ю. Апальков. – С-Пб., 2012.
20. Ильин В. «Лебединая песня» английского самолётостроения / В. Ильин // *Крылья родины.* – 1994. – № 5. – С. 21-24.
21. Паркер Дж. Безмолвная служба / Дж. Паркер. – М., 2004. – 441 с.
22. Апальков Ю.В. Отечественные баллистические ракеты морского базирования и их носители / Ю.В. Апальков, Д.И. Мант, С.Д. Мант. – С-Пб., 2006. – 216 с.
23. Ефремов А.Е. Европа и ядерное оружие / А.Е. Ефремов. – М., 1972. – 390 с.
24. Мильштейн В.М. Военно-промышленный комплекс и внешняя политика США / В.М. Мильштейн. – М. 1975. – 240 с.
25. Текст «Пакта Нассау» [Электронный ресурс]. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.ena.lu/harold-macmillan-john-kennedy-nassau-19-december-1962-020703110.html>. – 21.05.10.
26. Митяев В.Г. Ядерная политика США и НАТО / В.Г. Митяев. – М., 1973.
27. Кожевников В. Атомные ракетные подводные лодки ВМС Великобритании / В. Кожевников // *Зарубежное военное обозрение.* – 1990. – № 4. – С. 45-52.
28. Боевые корабли мира 1991-1992: Справочник. – Т. 1 / Под ред. Ю.В. Апалькова. – М., 1993. – 320 с.
29. Льюис П. Что будет после «Трайдентов». История, современное состояние и перспективы британского ядерного оружия / П. Льюис // *Независимое военное обозрение.* – 1997. – № 45. – С. 5.
30. White R. *Vulcan 607. The epic story of the most remarkable British air attack since WWII* / R. White. – L., 2007.
31. Dawson, R. *Theory and Reality in the Anglo-American Alliance* / R. Dawson, R. Rosecrance // *World Politics*, 1966. – № 19 (1). – P. 21-51.
32. Баллистическая ракета воздушного базирования ХАГМ-48А Skybolt» [Электронный ресурс]. – Режим доступа до ресурсу: <http://rbase.new-factoria.ru/missile/wobb/skybolt/skybolt.shtml>.
33. Средства воздушного нападения капиталистических стран. Комплект плакатов. – М., 1978. – С. 8.
34. Chant C. *Artillery, missiles and military transport of the 20 century* / C. Chant. – L., 1996.
35. Коваленко В.А. Справочник по иностранным военным флотам / В.А. Коваленко, М.Н. Остроумов. – М., 1971.
36. Широкоград А.Б. Оружие отечественного флота / А.Б. Широкоград. – Минск, 2001.
37. Черенков В. Испытания американских БПЛ на Восточном ракетном полигоне / В. Черенков // *Зарубежное военное обозрение.* – 1988. – № 10. – С. 63-68.

References

1. *The Soviet Military Encyclopedia* (1976), No. 1, Moscow, 640 p.
2. Gosling, F.G. (1999), *The Manhattan Project: making the atomic bomb*, <https://books.google.com.ua/books?id=SKaSCzKs8ZsC&printsec> (accessed 1 May 2017).
3. Yakovlev, N.N. (2003), "*TsRU protyv SSSR*" [*CIA against the USSR*], EKSMO, Moscow, 512 p.
4. Brikkhill, P. (2011), "*Ubiitsy korablei. Zatopit Germaniyu*" [*Ships killer. Drown of Germany*], AST, Moscow, 592 p.
5. Andreev, Y. (1992), "*Boevyye samolyoty*" [*Combat aircraft*], Moscow, 159 p.
6. "Operatsiya *"Nemyislomoe"*. *Doklad Shtaba ob'edinennogo planirovaniya*" [*Operation "Unthinkable". Report of the Joint Planning Staff*], <http://www.coldwar.ru/bases/operation-unthinkable.php> (accessed 1 May 2017).
7. Kotlobovskiy, A. (2000), "*Poslevoennyye udarnyye samolyoty*" [*Post-war strike aircraft*], Arhiv-Press, Moscow, 48 p.
8. (1953), "*Albom voennykh samolyotov kapitalisticheskikh stran*" [*Album of military aircraft of the capitalist countries*], Voenizdat, Moscow, 76 p.
9. Bishop, K. (2003), "*Vozdushnyye voynyi XX veka (1945 - 2000)*" [*Air wars of the twentieth century (1945 - 2000)*], Rusich, Smolensk, 256 p.
10. Bargatinov, V. (2008), "*Reaktivnyye bombardirovshchiki mira (vse samolyoty s 1943 po 2008 god)*" [*The world's jet bombers (all airplanes from 1943 to 2008)*], EKSMO, Moscow, 384 p.
11. Ilin V. (2002), "*Strategicheskie bombardirovshchiki i raketonostsyi zarubezhnykh stran*" [*Strategic bombers and missile carriers of foreign countries*], AST/Astrel, Moscow, 384 p.
12. *UK Atmospheric Nuclear Tests in Australia and at Christmas Island 1952-58* <http://www.nuclearweaponarchive.org/Uk/UKTesting.html>. (accessed 1 May 2017).
13. Ganin, S., Karpenko, A., Korovin, A. and Angelskiy, R. (2002), "*Raketnyye kompleksy PVO strany*" [*Missile defense systems of the country*], *Aviation and Astronautics*, No. 12.
14. Vasilin, N.Ya. and Gurinovich, A.L. (2002), "*Zenitnyye raketnyye kompleksy*" [*Anti-aircraft missile systems*], Popurri, Minsk, 2002, 464 p.
15. Kroulik, J. and Ruzicka, B. (1985), *Vojenske rakety*, Naše vojsko, Praha, 586 p.
16. Широкоград, А.Б. (2005), "*Atomnyy taran XX veka*" [*Atomic ram of the twentieth century*], Veche, Moscow, 71 p.
17. *First VTOL Strike Aircraft* (1961), *Foreign Military News*, London.
18. "*Polaris*" *Moves to the Med* (1962), *Foreign Military News*, London.

19. Apalkov, Yu. (2012), "Podvodnyie lodki sovet'skogo flota 1945-1991" [Submarines of the Soviet Navy 1945-1991], Morkniga, St. Petersburg, 216 p.
20. Ilin, V. (1994), "Lebedinaya pesnya" angliyskogo samolyotostroeniya" ["A swan song" of English aircraft construction], *Kryilya rodinyi*, No. 5, pp. 21-24.
21. Parker, J. (2004), *Bezmolvnaya sluzhba* [The Silent Service], ACT, Moscow, 444 p.
22. Apalkov, Yu.V., Mant, D.I. and Mant, S.D. (2006), "Otechestvennyie ballisticheskie rakety morskogo bazirovaniya i ih nositeli" [Domestic ballistic sea-launched missiles and their carriers], Galeya Print, St. Petersburg, 216 p.
23. Efremov, A.E. (1972), "Evropa i yadernoe oruzhie" [Europe and Nuclear Weapons], Mezhdunar. otnosheniya, Moscow, 390 p.
24. Milshteyn, V.M. (1975), "Voенно-promyshlennyiy kompleks i vneshnyaya politika SShA" [Military-industrial complex and foreign policy of the USA], Mezhdunar. otnosheniya, Moscow, 240 p.
25. *The Nassau Pact*, <http://www.ena.lu/harold-macmillan-john-kennedy-nassau-19-december-1962-020703110.html> (accessed 1 May 2017).
26. Mityaev, V.G. (1973), "Yadernaya politika SShA i NATO" [US and NATO Nuclear Policy], Mezhdunar. otnosheniya, Moscow, 208 p.
27. Kozhevnikov, V. (1990), "Atomnyie raketnyie podvodnyie lodki VMS Velikobritanii" [Nuclear-powered ballistic missile submarine of the British Navy], *Zarubezhnoe Voенnoe Obozrenie*, No. 4, pp. 45-52.
28. Apalkov, Yu.V. (1993), "Boevyie korabli mira 1991-1992" [Combat ships of the world 1991-1992], Anastasis, Moscow, 320 p.
29. Lyuis, P. (1997), "Chto budet posle «Traydentov». Istoriya, sovremennoe sostoyanie i perspektivy britanskogo yadernogo oruzhiya" [What will happen after the "Trident"? The history, current state and prospects of British nuclear weapons], *Zarubezhnoe Voенnoe Obozrenie*, No. 45, p.5.
30. White, R. (2007) *Vulcan 607. The epic story of the most remarkable British air attack since WWII*, London, 520 p.
31. Dawson, R. and Rosecrance, R. (1966). "Theory and Reality in the Anglo-American Alliance", *World Politics*, No. 19 (1), pp. 21-51.
32. "Ballisticheskaya raketa vozdušnogo bazirovaniya XAGM-48A Skybolt" [The Skybolt ballistic missile XAGM-48A], <http://rbase.new-factoria.ru/missile/wobb/skybolt/skybolt.shtml>, (accessed 1 May 2017).
33. "Sredstva vozdušnogo napadeniya kapitalisticheskikh stran. Komplekt plakatov" (1978) [Means of air attack by capitalist countries. Set of posters], Moscow.
34. Chant, C. (1996), *Artillery, missiles and military transport of the 20 century*, Middlesex, London, 144 p.
35. Kovalenko, V.A. and Ostroumov, M.N. (1971), "Spravochnik po inostrannym voennym flotam" [The Handbook of foreign navies], Voenizdat, Moscow, 688 p.
36. Shirokorad, A.B. (2001), "Oruzhie otechestvennogo flota" [The weapons of the domestic fleet], Harvest, Minsk, 656 p.
37. Cherenkov, V. (1988) "Ispytaniya amerikanskikh BRPL na Vostochnom raketnom poligone" [The test of ballistic missiles of submarines on the Eastern Rocket polygon], *Zarubezhnoe Voенnoe Obozrenie*, No. 10, pp. 63-68.

Надійшла до редколегії 29.05.2017

Схвалена до друку 3.08.2017

Додатки

Оригінальний текст «Пакту Нассау»:

Statement on Nuclear Defence Systems, 21 December 1962 "Nassau Pakt"

1. The President and the Prime Minister reviewed the development programme for the SKYBOLT missile. The President explained that it was no longer expected that this very complex weapons system would be completed within the cost estimate or the time scale which were projected when the programme was begun.
2. The President informed the Prime Minister that for this reason and because of the availability to the United States of alternative weapons systems, he had decided to cancel plans for the production of SKYBOLT for use by the United States. Nevertheless, recognising the importance of the SKYBOLT programme for the United Kingdom, and recalling that the purpose of the offer of SKYBOLT to the United Kingdom in 1960 had been to assist in improving and extending the effective life of the British V-bombers, the President expressed his readiness to continue the development of the missile as a joint enterprise between the United States and the United Kingdom, with each country bearing equal shares of the future cost of completing development, after which the United Kingdom would be able to place a production order to meet its requirements.

3. While recognising the value of this offer, the Prime Minister decided, after full consideration, not to avail himself of it because of doubts that had been expressed about the prospects of success for this weapons system and because of uncertainty regarding date of completion and final cost of the programme.
4. As a possible alternative the President suggested that the Royal Air Force might use the HOUND DOG missile. The Prime Minister responded that in the light of the technical difficulties he was unable to accept this suggestion.
5. The Prime Minister then turned to the possibility of provision of the POLARIS missile to the United Kingdom by the United States. After careful review, the President and the Prime Minister agreed that a decision on POLARIS must be considered in the widest context both of the future defence of the Atlantic Alliance and of the safety of the whole Free World. They reached the conclusion that this issue created an opportunity for the development of new and closer arrangements for the organisation and control of strategic Western defence and that such arrangements in turn could make a major contribution to political cohesion among the nations of the Alliance.
6. The Prime Minister suggested and the President agreed, that for the immediate future a start could be made by subscribing to NATO some part of the forces already in existence. This could include allocations from United States Strategic Forces, from United Kingdom Bomber Command, and from tactical nuclear forces now held in Europe. Such forces would be as-

signed as part of a NATO nuclear force and targeted in accordance with NATO plans.

7. Returning to POLARIS the President and the Prime Minister agreed that the purpose of their two Governments with respect to the provision of the POLARIS missiles must be the development of a multilateral NATO nuclear force in the closest consultation with other NATO allies. They will use their best endeavours to this end.

8. Accordingly, the President and the Prime Minister agreed that the United States will make available on a continuing basis POLARIS missiles (less warheads) for British submarines. The United States will also study the feasibility of making available certain support facilities for such submarines. The United Kingdom Government will construct the submarines in which these weapons will be placed and they will also provide the nuclear warheads for the POLARIS missiles. British forces developed under this plan will be assigned and targeted in the same way as the forces described in paragraph 6.

9. These forces, and at least equal United States forces, would be made available for inclusion in a NATO multilateral nuclear force. The Prime Minister made it clear that except where her Majesty's Government may decide that supreme national interests are at stake, these British forces will be used for the purposes of international defence of the Western Alliance in all circumstances.

10. The President and the Prime Minister are convinced that this new plan will strengthen the nuclear defence of Western Alliance. In strategic terms this defence is indivisible, and it is their conviction that, in all ordinary circumstances of crisis or danger, it is this very unity which is the best protection of the West.

11. The President and the Prime Minister agreed that in addition to having a nuclear shield it is important to have a non-nuclear sword. For this purpose they agreed on the importance of increasing the effectiveness of their conventional forces on a world-wide basis.

Авторський переклад тексту «Пакту Нассау»
з коментарями:

**Заява по ядерній системі оборони, 21 грудня 1962 р.
«Пакт Нассау»**

1. Президент (*тут та в подальшому США – А.П.*) та прем'єр-міністр (*тут і в подальшому Великобританії А.П.*) розглянули програму створення ракет "Скайболт" (SKYBOLT). Президент США пояснив, що практична її реалізація вже не очікується і що ця, вкрай складна система озброєння буде припинена розробкою, через перевищення масштабів кошторису, що був передбачений в момент, коли програма була розпочата¹.

2. Президент США проінформував прем'єр-міністра Великобританії, що по вказаній причині і через наявність в США альтернативних систем зброї, він вирішив скасувати плани по виробництву ракет "Скайболт" для використання в Сполучених Штатах². Втім, він визнав важливість програми "Скайболт" для Сполученого Королівства, підкреслив, що метою пропозиції по придбанню ракет "Скайболт" Сполученому Королівству у 1960 році була допомога (*необхідність – А.П.*) в модернізації, підвищенні бойової ефективності й збільшенні життєвого циклу британських стратегічних бомбардувальників серії V³. Президент США виявив готовність продовжувати розвиток ракетних програм в рамках кооперації між Сполученими Штатами та Сполученим Королівством. При цьому, кожна зі сторін буде нести витрати в рівних долях в рамках реалізації майбутніх ракетних програм, після чого Великобританія зможе розмістити виробничі замовлення в США задля задоволення своїх потреб.

3. Зважаючи значення цієї пропозиції, прем'єр-міністр Великобританії вирішив після всебічного розгляду не

посилатися на неї через сумніви, які були висловлені з приводу перспективи успіху для зазначеної системи зброї ("Скайболт" - А.П.), а також через невизначеність стосовно дати завершення і остаточної вартості програми.

4. В якості можливої альтернативи президент США запропонував, щоб Королівські ВПС (*Великобританії – А.П.*) розглянули можливість використання ракет "Хаунд Дог" (*Hound Dog*). Прем'єр-міністр Великобританії відповів, що через технічні труднощі він не зможе прийняти цю пропозицію⁴.

5. Прем'єр-міністр Великобританії повернувся до можливості надання ракети "Поларіс" (POLARIS) Сполученому Королівству Сполученими Штатами. Після ретельного аналізу, президент США і прем'єр-міністр Великобританії погодилися, що рішення про ракети "Поларіс" слід розглядати в ширшому контексті майбутньої оборонної спроможності Альянсу (*НАТО – А.П.*) і безпеки всього вільного світу⁵. Вони прийшли до висновку, що це питання створює можливість для розвитку нових відносин і зближує заходи по організації контролю над стратегічною обороною Заходу, і що такі механізми, в свою чергу, можуть внести істотний внесок в політичну згуртованість між країнами альянсу.

6. Прем'єр-міністр Великобританії запропонував і президент США погодився, що в найближчому майбутньому можна буде почати реалізацію програми ("*Поларіс*" - А.П.), модернізувавши в НАТО частину вже існуючих сил⁶. Вона може включати в себе асигнування на розвиток стратегічних сил в США, бомбардувальної авіації в Сполученому Королівстві, і тактичні ядерні сили, які зараз перебувають в Європі. Такі сили будуть визначені як частини ядерних сил НАТО і отримують цілі відповідно до планів НАТО.

7. Повертаючись до системи "Поларіс", президент США і прем'єр-міністр Великобританії погодилися, що метою двох урядів щодо надання ракет "Поларіс" має бути розвиток багатосторонніх ядерних сил НАТО і найближчі консультації з іншими союзниками по НАТО⁷. Вони будуть використовувати всі можливі зусилля для досягнення цієї мети.

8. Таким чином, президент США і прем'єр-міністр Великобританії погодилися, що Сполучені Штати будуть надавати на постійній основі ракети "Поларіс" (без боеголовки) для британських підводних човнів. Сполучені Штати також вивчають можливість надання певних об'єктів для підтримки таких підводних човнів⁸. Уряд Сполученого Королівства буде будувати підводні човни з розміщенням на них цієї зброї, а також самостійно оснащувати їх ядерними боеголовками власного виробництва. Британські сили, створені в рамках цього плану, будуть призначені і націлені на об'єкти, так само, як сили, що описуються в пункті 6.

9. Ці сили, принаймні, рівні силам Сполучених Штатів⁹, будуть надані для включення в багатосторонні ядерні сили НАТО. Прем'єр-міністр Великобританії дав зрозуміти, що крім випадків, коли уряд Її Величності може вирішити, що вищі національні інтереси поставлені на карту, ці британські сили будуть використовуватися для цілей міжнародного захисту західного альянсу (*НАТО – А.П.*) при всіх обставинах.

10. Президент США і прем'єр-міністр Великобританії переконані, що цей план буде зміцнювати ядерну оборону західного альянсу (*НАТО – А.П.*). У стратегічному плані цей захист є неподільним, і вони переконані, що у всіх звичайних умовах кризи або небезпеки, ці об'єднані сили є кращим захистом Заходу.

11. Президент США і прем'єр-міністр Великобританії погодилися, що на додаток до наявності ядерного щита, важливі (*сили (засоби) – А.П.*) для парирування неядерно-

го меча. Для цього вони погодилися на важливість підвищення ефективності їх звичайних збройних сил на глобальному рівні.

Примітки та коментарі

1. Розпочата реалізація в США (фірма «Дуглас») в 1954 році, програма повинна була завершитися через 10 років. У 1960 р. до розробки ракети «Скайболт» приєдналася Великобританія (фірма «Шорт бразерс»). Серійне виробництво ракети по американському замовленню планувалося у 1963-1965 рр., за британським – у 1964-1972 рр. (з урахуванням ракет в інертному оснащенні (практичних)). Вартість розробки ракети «Скайболт» в цінах 1962 р. склала близько 440 млн доларів США. У 1955 р. планувалося, що розробка даної систему зброї обійдеться в 500 млн доларів [31].
2. Йдеться про програми балістичних ракет підводних човнів «Поларіс» і малогабаритних аеробалістичних ракет «СРЕМ» (SRAM) (дальність польоту 180–300 км, в залежності від висоти пуску) [32, С. 8].
3. Бомбардувальники серії V – «Велиант» (фірми «Віккерс»), «Віктор» (фірми «Шорт бразерс») і «Вулкан» (фірми «Авро»).
4. Аеробалістична ракета AGM-28 "Хаунд Дог" була розроблена американською фірмою «Норт Амерікен» спеціально для бомбардувальників B-52 у 1959 р. [33, р. 119]. В силу своїх габаритів (довжина 13 м., розмах крила – 3,7 м.), а також аеродинамічних схем британських бомбардувальників серії V, її використання в Королівських ВПС геть виключалося. Більше того, до моменту переговорів в Нассау, американцями ця система зброї вже вважалася застарілою (хоча офіційно знята з озброєння лише в 1976 р., вироблено 593 ракети) і тому, згадка її в «пакті Нассау» є ні чим іншим як дипломатичним реверансом.

Відомості про автора:

Поспелов Андрій Сергійович

кандидат історичних наук

доцент кафедри Інституту Військово-Морських Сил

Національного університету «Одеська морська академія»,

Одеса, Україна

orcid.org/0000-0002-8789-6393

e-mail: andreas.pospelov@gmail.com

5. Так стосовно ідеології «холодної війни» на Заході називалися держави – потенційні противники СРСР, а тому союзники (сателіти) США.

6. Мова йде про оснащенні БРПЧ «Поларіс» існуючих бойових кораблів ВМС європейських країн НАТО і надання збройним силам ФРН БРПЧ «Поларіс» для використання з наземних пускових установок. Фактично, як носій «Поларісів» (4 пускові шахти) в 1957–1962 рр. був переобладнаний в США лише італійський крейсер «Джузеппе Гарібальді» (1937 року побудови). Однак ракет він так і не отримав (хоча і зробив декілька випробувальних пусків «Поларіс»). Крейсер був виведений з бойового складу ВМС Італії та розрізаний на метал у 1973 р. [34, С. 161].

7. Тонкий натяк на план створення в рамках НАТО багатонаціональних морських ядерних сил на основі надводних кораблів, спроектованих на базі торговельних суден і під них же замаскованих (всього 25 ракетноносців з 8 ракетами на кожному – так і не реалізована програма «Маринер» (*Mariner*)) [35, С. 464].

8. Мова йде про ядерний полігон в пустелі Невада, для проведення натурних випробувань британських ядерних зарядів і Східний ракетний випробувальний полігон на мисі Канавелл (з 1964 р. – мис Кеннеді), для практичних стрільб БРПЧ «Поларіс» з британських ПЧАРБ [36, С. 63-65].

9. Чи не двозначний натяк на те, що загальна чисельність британських ПЧАРБ (майбутніх типу «Резолюшн») складе 5 одиниць (а не 4, як виявилось в реальності) з базуванням на одну військово-морських баз (ВМБ) спеціальної будівлі (майбутня Фаслейн). Тобто повний аналог договірної американського угруповання на Британських островах – 5 ПЧАРБ типу «Джордж Вашингтон» з базуванням на ВМБ Холі-Лох.

Information about the author:

Pospelov Andriy

Candidate of Historical Sciences,

Associate Professor of Institute of Naval Forces

of the National University "Odessa Maritime Academy",

Odessa, Ukraine

orcid.org/0000-0002-8789-6393

e-mail: andreas.pospelov@gmail.com

ПЕРВЫЙ КРИЗИС БРИТАНСКИХ ЯДЕРНЫХ СИЛ (СТРАТЕГИЧЕСКОЙ АВИАЦИИ) И «ПАКТ НАССАУ»

А.С. Поспелов

В статье рассматриваются военно-технические причины подписания англо-американского соглашения в Нассау от 21 декабря 1962 г. Анализируются боевые возможности британских бомбардировщиков серии V и обобщенный кризис британской стратегической авиации к концу 1962 г. Делается вывод о закономерности и практической готовности Великобритании относительно резкой смены состава национальных стратегических ядерных сил накануне подписания «пакта Нассау».

Ключевые слова: стратегические ядерные силы, V-бомбардировщики, «пакт Нассау», атомные ракетные подводные лодки.

THE FIRST CRISIS OF BRITISH NUCLEAR FORCES (STRATEGIC AVIATION) AND "NASSAU PACT"

A. Pospelov

In the article military-technical reasons of signing of the English-American agreement are examined in Nassau from December, 21, 1962.

Battle possibilities of the British V-bombers are analysed and general crisis of the RAF strategic aviation by the end of 1962. Drawn conclusion about conformity to law and practical readiness of Great Britain in relation to the sharp changing of composition of national strategic nuclear forces on the eve of signing of «Nassau pact».

Keywords: strategic nuclear forces, V-bombers, "Nassau pact", missile nuclear submarines.